

УДК 351.834.1:330.341.1+65.012.8:33(477)

Т. Г. Васильців

доктор економічних наук, професор, заступник директора
Регіонального філіалу Національного інституту
стратегічних досліджень у місті Львові, м. Львів

Р. Л. Лупак

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки Львівського торговельно-
економічного університету, м. Львів

О. Ю. Породко

аспірант кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету,
м. Львів

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ В СИСТЕМІ ЗАВДАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Визначено передумови розроблення та реалізації державної політики розвитку промислових кластерів у національній економіці. Обґрунтовано її визначальне значення в системі завдань забезпечення економічної безпеки України. Ідентифіковано комплекс пріоритетних завдань, які необхідно реалізувати державним органам влади забезпечуючи розвиток промислових кластерів. Розроблено рекомендації, що дозволятимуть успішно вирішувати завдання забезпечення економічної безпеки держави через реалізацію державної політики розвитку промислових кластерів.

Ключові слова: промисловий кластер, державна політика, економічна безпека держави, розвиток, пріоритети.

Vasytsiv T., Lupak R., Porodko O. PRIORITIES OF THE STATE POLICY OF DEVELOPMENT INDUSTRIAL CLUSTERS IN THE SYSTEM OF TASKS ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The determined of preconditions for development and implementation of the state policy of development of industrial clusters in the national economy. It is substantiated its decisive importance in the system of tasks ensuring economic security of Ukraine. The identified complex priority of tasks that need to be implemented by the state authorities while ensuring the development of industrial clusters. The developed of recommendations, which will allow to successfully solve problems of ensuring economic security of the state through the implementation of state policy development of industrial clusters.

Keywords: industrial cluster, state policy, economic security of the state, development, priorities.

В національній економіці сформувалися складні умови для розвитку промислового сектора, які обумовлені зовнішньою військовою агресією, суттєвими обмеженнями міжнародних транзитних перевезень вітчизняної продукції, високими ступенем руйнації об'єктів виробництва, транспортно-логічної інфраструктури. Досі не вдається вирішити завдання щодо зростання виробництва наукоємної продукції, усебічного запровадження нових технологій та інноваційних процесів, перевлаштування структури економіки на вищий технологічний уклад. Вітчизняний промисловий сектор економіки продовжує перебувати у залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків унаслідок експортної орієнтації ресурсно-сировинної продукції, звужувати внутрішній потенціал технологічного розвитку, орієнтуватися на низькотехнологічні та одночасно ресурсо- та енергоємні виробництва, згортати інноваційну діяльність та впровадження нових технологічних процесів. Збереження такої моделі жодним чином не забезпечить зростання промислового виробництва вітчизняної продукції, а особливо з високою часткою доданої вартості та

ступенем імпортозаміщення, стримуватиме впровадження науково-інноваційних відносин у виробничу сферу, перешкоджатиме підвищенню інноваційної активності та технологічної готовності виробничих підприємств відповідно до вимог і потреб нового технологічного укладу. У підсумку, національна економіка лише поглибить інноваційно-технологічний розрив від розвинених країн та нездатна буде долати виклики глобалізації [1, с. 10-35; 2, с. 117-123; 3, с. 105-112].

Очевидно, що діяльність вітчизняних промислових підприємств не може й надалі так продовжуватися і це вимагає від органів державної влади стимулювати структурні трансформаційні зрушення і закласти техніко-технологічні та інноваційні основи нової моделі забезпечення економічної безпеки держави. При цьому, про ефективності такої моделі можна буде стверджувати, якщо вдасться об'єднати в єдину виробничу структуру промислові об'єкти, науково-дослідні організаційні, техніко-технологічні центри, державні та громадські інституції. Відповідно, на нашу думку, актуальним є розроблення та реалізації державної політики розвитку промислових кластерів

– вертикально-інтегрованих науково-виробничих об'єднань, що здатні будуть підвищити рівень виробничої концентрації промислових об'єктів, об'єднувати їх ресурси для створення і розвитку замкнених циклів виробництва продукції вищих технологічних укладів, а вітчизняному виробничому комплексу інтегруватися зі світовими ланками виробництва та збуту інноваційних товарів. Також діяльність промислових кластерів передбачатиме проведення фундаментальних і прикладних досліджень, направлених на розвиток та функціонування національного інформаційно-комунікаційного простору; дослідно-конструкторську розробку та розширення сфер впровадження новітніх технологій, засобів і матеріалів; створення виробничої програмно-технічної та інформаційної інфраструктури, інтегрованої в усі сектора економіки; організацію наукоємного виробництва, що об'єднуватиме в інноваційно-технологічний ланцюг усі можливі інформаційні ресурси. Водночас, функціонування таких кластерів повинно активно підтримуватися органами державної влади, які надаватимуть бюджетно-грантову та фіскальну підтримку, стимулюватимуть венчурне фінансування дослідно-конструкторських робіт, розвиватимуть їх інтеграційні взаємозв'язки з промисловими підприємствами [4; 5, с. 201-240].

Останнім часом про необхідність активізації виробничо-інтеграційних процесів свідчить й закордонний досвід. Зокрема, досягнуті домовленості між автомобільними корпораціями «Мінський автомобільний завод» (республіка Білорусь) та «Камський автомобільний завод» (Російська федерація) щодо створення промислового холдингового об'єднання «Росбелавто» [6].

Відмітимо комплекс пріоритетних завдань, які необхідно реалізувати державним органам влади забезпечуючи розвиток промислових кластерів. Так повинні відбутися зміни стосовно їх чисельності та якості інституційних можливостей. Це передбачатиме (1) розроблення та виконання регіональних стратегій інноваційного розвитку, в яких буде визначено інституційні основи політики збереження й нарощування інноваційного потенціалу базових для регіону видів економічної діяльності, (2) схвалення концепції формування відповідних локальних систем, у якій буде визначено механізми підтримки, напрями та інструменти розвитку, (3) розроблення та реалізацію науково-технічних та інноваційних цільових програм розвитку промислового сектору, (4) розроблення дієвої системи контролю та оцінювання діяльності суб'єктів інституційного забезпечення розвитку науково-технічної інноваційної діяльності, а також якості дотримання законодавства у відповідних сферах.

Формування інституціонального середовища реалізації моделі науково-технологічного розвитку промислових кластерів однозначно спричинить збільшення чисельності інтегрованих систем, а відтак й розвиток організаційно-правових форм інноваційної

діяльності. Так, для підприємств легкої та харчової промисловості актуальне буде створення інтегрованих маркетингово-збутових об'єктів, що займатимуться реалізацією перспективних напрямів інноваційного розвитку та конкурентоспроможних сфер діяльності з врахуванням світових тенденцій розвитку галузей. Про необхідність стимулювання розвитку таких інтеграційних процесів свідчить й закордонний досвід. Зокрема, в Індії вже тривалий час вертикально інтегровані підприємства легкої та харчової промисловості щорічно демонструють зростання власної дохідності на рівні 40,0 % [7]. Завдяки такому інтеграційному об'єднанню суб'єкти галузей зможуть розраховувати на успішне впровадження інновацій, збільшення обсягів реалізованої продукції та частки у них інноваційної продукції, залучення бюджетно-грантових інвестицій, використання фіскальної та іншої державної підтримки. Також відмітимо й переваги, які отримують регіони держави при створенні та розвитку таких інтегрованих об'єктів, зокрема створяться нові виробництва, відродяться супутні галузі промисловості (вовняна, шкіряна, шовкова, крохмалева, тютюново-мархоркова), підвищиться інвестиційна привабливість та інноваційна активність місцевого виробничого комплексу.

Про ефективність реалізації державної політики розвитку промислових кластерів свідчатиме збільшення чисельності спеціалізованих металообробних міні-виробництв продукції з високою доданою вартістю. Головною перевагою таких виробничих об'єктів є висока гнучкість та ефективність використання сировинних ресурсів завдяки невеликим обсягам виробництва. Така схема для вітчизняного металургійного комплексу є актуальна при виробництві алюмінієвої фольги, титанових сплавів і прокату, спеціальних сталей (електротехнічної, парамагнітної, кислотостійкої, криогенної), цирконієво-гафнієвої продукції. Більше того, стимулювання розвитку таких спеціалізованих металургійних заводів дозволить скоротити застарілі потужності з мартенівського виробництва сталі та зосередити основні можливості на збільшення доданої вартості.

Підтвердженням розвитку інноваційних напрямів підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості може стати освоєння моделі регенеративного (циркулярного) екологічно чистого виробництва. Так, за підрахунками науковців, запровадження циркулярного способу на всіх ланках виробничих ланцюгів дозволяє підприємствами скоротити промислові потреби у сировинних ресурсах до 25,0 %. Відмітимо, що завдяки екологізації хімічного виробництва в регіонах вдасться вирішити застарілі проблеми утилізації та вторинного використання промислових відходів, зменшення викидів шкідливих речовин і парникових газів у атмосферу. Від регенеративного виробництва також варто очікувати на розвиток системи малотонажних виробництв нових хімічних речовин і матеріалів, що особливо актуально

в сьогодишніх умовах домінування на внутрішньому ринку імпортих товарів малої хімії.

Поряд з організаційно-інституційним розвитком промислових кластерів повинно відбуватися їх техніко-технологічне оновлення. Так, для підприємств важкої промисловості існує необхідність створення технологічних платформ інноваційної діяльності задля збільшення частки наукоємних і високотехнологічних виробництв. Завдяки налагодженню технологічних зв'язків з науково-дослідними (проектно-конструкторськими) та освітніми організаціями, іншими зацікавленими сторонами (інвесторами, органами влади) промислові підприємства отримують можливість відновити і розширити фундаментальні та прикладні дослідження, вирішити питання трансферу їх результатів у реальне виробництво, зменшити фрагментованість зусиль у галузевих наукових дослідженнях, мобілізувати державні та приватні джерела фінансування інноваційної діяльності. Також, такі комунікаційні відносини дозволять провести модернізацію й технічного переоснащення виробничих процесів, запровадити енерго- та ресурсоефективні технології.

Одним із пріоритетів державної політики розвитку промислових кластерів є створення та виведення на ринок продуктивних інновацій. Зокрема, цьому сприятиме створення потужних експортоорієнтованих національних науково-виробничих кластерів, головними учасниками яких будуть суб'єкти всього виробничого циклу – від видобування сировини (палива) до її перероблення і виготовлення кінцевої продукції. Метою таких об'єднань повинно стати забезпечення індустріального розвитку насамперед сировинно-добувних територій нашої держави, які сьогодні нездатні ефективно використовувати потужний ресурсний потенціал та продовжують орієнтуватися на низькотехнологічні виробництва і експорт сировини. Саме впровадження науково-інноваційних відносин, що передбачатиме зміни всієї технологічної основи використання та перероблення сировини, у просторово-територіальній концентрації промислових об'єктів в міру їх близькості до сировинно-ресурсної бази та інтеграція вітчизняної виробничої сфери у світові ланки збуту інноваційних товарів стане підтвердженням забезпечення економічної безпеки України [8, с. 110-142].

Поряд з інтеграційними та інфраструктурними змінами при реалізації державної політики розвитку промислових кластерів повинні відбуватися й інституційні, що передбачатимуть (1) збільшення масштабів міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва, впровадження міжнародних стандартів якості, (2) зміцнення зв'язків міжгалузевими науково-дослідними установами та технологічними підрозділами переробного сектору, (3) розширення суб'єктами важкої індустрії комунікаційних зв'язків шляхом повного використання науково-технологічного та виробничого потенціалу.

Значні перспективи для розвитку промислових кластерів у розширенні міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва

відкриває підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Зокрема, пріоритетами такого співробітництва повинно стати: (1) реалізація переходу від імпорту готової європейської продукції з високою часткою доданої вартості до створення в регіонах нашої держави спільних об'єктів з їх виробництва (зокрема, таке співробітництво вже налагоджено у Харківській області в галузі тракторо- та верстатобудування); (2) залучення європейських інвестицій та кредитних ресурсів для створення та розвитку замкнених циклів виробництва наукоємної високотехнологічної продукції, зокрема у галузях вищих технологічних укладів (ядерній, електронній, робототехнічній промисловості); (3) запровадження циркулярної моделі розвитку промислового сектору, спрямованої на енерго- та ресурсоефективне екологічно чисте регенеративне виробництво та споживання; (4) впровадження європейських стандартів і систем якості та безпечності продукції, зокрема згідно Угоди національними державними інституціями взяті секторальні зобов'язання стосовно законодавчої гармонізації з європейськими та міжнародними стандартами умов виробництва майже у 30 галузях промисловості.

Створенню нових виробництв та освоєнню технічних інновацій суб'єктами промислового кластера сприятиме міжгалузевий науково-технологічний обмін, що включатиме пошук партнерів та інвесторів, ринків збуту виробленої продукції та інших інструментів інноваційного розвитку. Такий формат науково-інноваційних відносин суттєво активізує інтеграційні процеси у галузях, збалансовує розвиток секторів галузевої науки, пришвидшує розвиток механізмів реалізації пілотних проектів, сприяє комерціалізації вітчизняних науково-дослідних розробок.

Попри це, головною метою співробітництва промислових підприємств та науково-інноваційного сектору залишається збереження і нарощування науково-технологічного та виробничого потенціалу. Відтак, повинні існувати сприятливі умови для інтелектуалізації виробничої діяльності, внутрішнього стимулювання попиту на результати вітчизняних наукових досліджень і розробок, широкого впровадження досягнень передових наукоємних технологій, а також глибокої інтеграції науково-дослідних установ, державних підприємств, фінансово-кредитних установ і приватного бізнесу.

В Україні промислові підприємства можуть успішно реалізувати інноваційний потенціал через створення кластерів з машинобудівного виробництва агропромислової техніки та обладнання, зокрема в регіонах зі спеціалізацією на агропромисловому виробництві. Завдяки таким інтегрованим об'єднанням вдасться забезпечити виробничі інноваційні потреби АПК вітчизняною технікою та обладнанням, раціонально визначати обсяги їх виробництва, ефективно впроваджувати технічне обслуговування та освоювати прогресивні технології ремонту сільськогосподарських машин та обладнання, розвивати машинобудівне виробництво продукції з підвищеною надійністю та збільшеним терміном експлуатації.

Таким чином державна політика розвитку промислових кластерів в контексті її якісної та ефективної реалізації дозволяє вирішити комплекс завдань в системі забезпечення економічної безпеки держави. В Україні, враховуючи критичний рівень імпортозалежності економіки, зносу виробничої інфраструктури, монополізованості товарних ринків та тінізації грошових потоків, державне регулювання розвитку промислових кластерів потребує істотних структурних та інституціональних змін, що слугуватиме об'єктом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналітична доповідь / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, К. М. Михайличенко та ін. – К.: НІСД, 2017. – 40 с.
2. Vasylytsiv T. G. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine / T. G. Vasylytsiv, R. L. Lupak // *Strategic priorities*. – 2017. – № 3. – P. 105-112.
3. Lupak R. L. Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution / R. L. Lupak, M. V. Kunytska-Iliash // *Problems of Economy*. – 2017. – № 2. – P. 117-123.
4. Шевченко А. В. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України: аналітична записка / А. В. Шевченко; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2013. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>.
5. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
6. Белоруссия и РФ к концу года подготовятся к созданию «Росбелавто». – 2017. – Режим доступу: <https://www.autonews.ru/news/5825a8689a7947474312d6d2>.
7. Приклад Індії: чому її економіка зростає та чому є чому повчитися Україні. – 2017. – Режим доступу: <http://www.bakertilly.ua/news/id1262>.
8. Модельовання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / ред. В. М. Гесць. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.

References

1. Sobkevych O. V., Shevchenko A. V., Mykhaylychenko K. M., & et al. (2017). *Real'nyy sektor ekonomiky Ukrayiny: priorytety rozvytku v umovakh zminy vektora ekonomichnoyi polityky [The real sector of Ukraine's economy: the priorities of development in the context of changing the vector of economic policy]*. Kyiv: National Institute of Strategic Studies in Ukraine. [in Ukrainian].
2. Vasylytsiv, T. G., & Lupak, R. L. (2017). Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. In *Stratehichni priorytety [Strategic Priorities]: Vol. 3* (pp. 105-112).
3. Lupak, R. L., & Kunytska-Iliash, M. V. (2017). Conceptual relationships between the systems of ensuring the economic security of the state and the implementation of the state policy of import substitution. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 2, 117-123.
4. Shevchenko, A. V. (2013). *Shchodo derzhavnoyi polityky pidtrymky rozvytku innovatsiynykh klasteriv u promyslovosti Ukrayiny [As to the state policy of supporting the development of innovative clusters in the Ukrainian industry]* (Analytical note). Kyiv: National Institute of Strategic Studies in Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>. [in Ukrainian].
5. Yurkiv, N. Ya. (2012). *Ekonomichna bezpeka real'noho sektora ekonomiky Ukrayiny: stratehichni priorytety i teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennya [Economic security of the real sector of Ukraine's economy: strategic priorities and theoretical and methodological principles of ensuring]*. Lviv, PAIS. [in Ukrainian].
6. Belorussiya i RF k kontsu goda podgotovyatsya k sozdaniyu «Rosbelavto» [Byelorussia and the Russian Federation will be ready by the end of the year to create Rosbelavto] (2017). Retrieved from <https://www.autonews.ru/news/5825a8689a7947474312d6d2> [in Russian].
7. Pryklad Indiyi: chomu yiyi ekonomika zrostaye ta chy ye, chomu povchytysya Ukrayini [An example of India: why its economy grows and is there, why learn Ukraine] (2017). Retrieved from <http://www.bakertilly.ua/news/id1262> [in Ukrainian].
8. Heyets, V. M. (Ed.) (2006). *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise]*. Kharkiv: Inzhhek. [in Ukrainian].